

ADY ENDRE KENYERÉN

Sinkó Ervin

El se tudok képzelni az én nemzedékemből való magyar entellektüelt, aki visszapillantva élete útjára, beszélhetne magáról anélkül, hogy Ady Endréről ne szólna, s el se tudom képzelni, hogy szólhasson Ady Endréről anélkül, hogy ezzel, közvetve vagy közvetlenül, a maga életéről, a maga küzdelmeiről, fájdalmairól és elragadtatásairól is ne vallana. Az entellektüeleknek az a nemzedéke, melyhez én is tartozom, évken, sőt évtizedeken át, arról ismert rá a rokon lélekre, vagy arra, hogy valakihez nem lehet és nem is lesz soha köze, hogy ki mint viszonylott az Ady-versekhez. És amikor negyven- meg ötvenéves magyarok valahol először találkoztunk egymással, és ismerkedve, ifjúságunkról beszélgettünk, mindig kiderült, hogy az egykori Magyarország akármelyik távoli sarkában cseperedtünk is legénnyé vagy nőttünk emberré, stációt jelentett életünkben a találkozás Ady Endrével, Ady Endre verskötetivel vagy éppen egy-egy versével.

A francia forradalom legnagyobbjai a felvilágosodás korának filozófusain, az orosz forradalmárok a nagy orosz elbeszélőkön nevelkedtek vagy legalábbis ébredtek öntudatra, de arra aligha van példa, ami Magyarországon történt, hogy forradalmároknak egy egész nemzedéke elválaszthatatlannak tudja a maga szellemi fejlődését egy névtől, mely mindenekelőtt egy lírikusnak, Ady Endrének a neve. Korvin Ottó, aki elkínzott testtel, cellájában a maga akasztófájának ácsolását hallgatva, búcsúlevelében Ady-verseket citál, nem kivétel, mert ha valaki a budapesti szovjetház szobáit végiglátogatta, aligha akadhatott népbiztosra, Kun Bélától Lengyel Gyuláig, aki ne tudott volna betéve néhány tucat Ady-verset. Nem azért, mintha különösképpen versfaló népség lett volna, de az Ady-vers nemcsak egyszerűen verset jelentett, mint a többi vers, az Ady-vers tel volt személyes emlékkal, része volt a személyes életnek, az Ady-vers és az ember között egy foka az intenzív meghittségnek, amit nem is lehet másképp kifejezni, mint éppen Ady-verssel.

S nem felejtheti el az ember, aki átélte, hogy amikor a forradalom bukása után ez az „Ady-szekta” szétszéledt a világ minden sarkába, akkor az ismerkedés második órájában a magyar emigráns a lengyel, a román, a jugoszláv elvtársaknak vagy az osztrák, német vagy francia barátoknak, a politikai helyzet megbeszélése után Ady-versekkel, Ady-versek rögtönzött dadogó fordításával próbálta meghálálni az érdeklődést, és egyben megteremteni valamit abból a közösségből, amit a hazátlanságban olyan nehéz életre hívni.

Hogy történt s mi a titka annak, hogy a vers és épp az Ady-vers épp egy olyan nemzedéknek vált kenyerévé, amely nemzedék világháborút, forradalmat, ellenforradalmat, ellenforradalmakat, annyi mindent élt át, s nem nézőket, hanem győztes és legyőzött harcosként?

Nem lehet Adyról beszélni, hogy az ember ne beszéljen magamagáról. Szeretném megeleveníteni azt a pillanatot, amikor először olvastam Ady-verset. S nem is vers volt, csak két sor.

Apatinban a bácskai sváb községben, ahol a gyermekkoromat töltöttem, nem volt szokásban a könyvek vásárlása. Kivéve az iskolaév elején. Akkor az ember elment a szüleiével a Gaszt- vagy Szavadil-féle papírkereskedésbe, és miközben szédülve bámulta meg a táskák, füzetek, vonalzó, tolltartók, ceruzák, tollszárak és tollak ünnepélyes és varázsosan színes tarkaságát, megkapta az arra az évre szóló tankönyveket, melyeket aztán — kivéve a számtant és a nyelvtant — mindjárt, még az iskolaév megkezdése előtt, mohón az első betűből az utolsóig „kiolvasott”. Az olvasókönyvben voltak versek is, s azok szépen csengtek-bongtak, s az év végén aztán a vizsgán sorban kiálltunk az egybegyűlt szülők előtt, és minden tanuló elszavalt egy-egy verset. Néha Petőfitől, de leggyakrabban Ábrányi Emiltől vagy Szabolcska Mihálytól. Endrődi Sándor szintén nagy szerepet játszott a hazafias szellemű évváró iskolai ünnepélyeken. S emlékszem rá, hogy a negyedik elemiben nekem nagy sikerem volt egy verssel, mely úgy kezdődött, hogy „Beh világos a cár palotája”, a bátyám pedig a „Pókainé”-t szavalta, és az is olyan megható volt, hogy Gyulai Pál se kívánhatott volna jobb előadót. Ez volt a vers szerepe a mi életünkben.

A karácsony előtti napokban megjött a postán az a díszkötéses, csodálatosan szép fényes papírra nyomtatott, színes képekkel s a színes képeket átlátszó zizgő selyempapírral védő illusztrált nagy könyv: az *Album*, mellyel a *Pesti Napló* ajándékként kedveskedett éves előfizetőinek. Elvben ezeknek a nehéz, nagy díszkötéses könyveknek a plüssfüggönyös vendégszobában a csipketerítős, háromlábú kis asztalon, a kredenctől balra volt a helyük. Elvben nem volt szabad még a kezünkbe se vennünk anélkül, hogy előbb meg ne mossuk a kezünket, és pedig szappannal. Az egyik ilyen album Rákócziinak, a másik Petőfinek volt szentelve, voltak egyikben is, másikban is versek, ezek azonban éppannyira messze voltak az igazi élet-től, a gyerekszobától, mint a plüssfüggönyös s többnyire csukott spalettákkal védett vendégszoba.

Volt a könyvnek még egy útja a mi apatini házukba: időnként az édesanyám kora reggel be-bement a község hintóján, amit főrspannak neveztek, a Városba, Zomborba, s mikor estére visszaérkezett, a beszerzett holmival megrakott hintón minden esetben hozott magával nagy halom, többnyire piros kötéses könyvet is a zombori kölcsönkönyvtárból. Soha verseskönyvet, mindig csak regényeket, elbeszéléseket. Apatinban — azt hiszem, nemcsak Apatinban — verset senki se olvasott kötetszámra, s mást is csak nők és gyerekek olvastak. A könyveket mindig a könyvtáros válogatta össze. Fal-tam őket. Többnyire olyan regények voltak, amelyek hősei és hősnői, de még a szolgálók és cselédjeik is egész mások voltak, mint azok az emberek, akiket én ismertem. Senkit ezekben a könyvekben még véletlenül se hívtak Pistának, Jánosnak vagy Mariskának. Ezek a könyvek együtt egy egzotikus külön világot jelentettek, rejtelmeset, távolit és gyönyörűt. Közülük egyetlenegyre sem emlékszem, de mind együtt valami aranyos és bődítő kődöt idéz az emlékezetembe. Természetesnek tekintettem, hogy a szép könyveknek nincs és nem is lehet közük az olyan csúf és közönséges dolgokhoz, mint amilyen az, hogy én a sötétben félek, vagy pedig az, hogy Martin Vetter

háznakban, hátul a fészkerben hajnaltól késő estig kendert gerebenez, és ha időnként vért köp, akkor gyógyszerként a saját vizeletét issza. Úgy tűnt fel nekem, sőt meg voltam róla győződve, hogy a „szép” könyvek természetesen csak azért szépek, mert nem foglalkoznak csúnya dolgokkal, semmi olyannal, ami csak hasonlít is például az én bánatomhoz, hogy tudniillik, ha nem muszáj, még a háznak elé se megyek ki, s még kevésbé merészkedem el távolabbra, mert félek a falkába verődő s néha egész nagy szál sváb gyerekektől, akiknek az a mulatságuk, hogy ha meglátnak, kórusban kiáltozzák felém „Jud!”, „Jud!”, és közáporral kergetnek haza. A szép könyvek, úgy véltem, valósággal gyerek módra anticipálva a kantai esztétikát, a szép könyvek azért olyan gyönyörűek, mert „érdek nélkül tet-szenek”, elfeledtetik velünk a valóságot.

Lehet, sőt valószínű, hogy a sok-sok könyv között volt nem is egy komoly, talán nagyszerű irodalmi alkotás, és biztos, hogy sok mindent, tán a legtöbbet meg se értettem. Ami lebilincsel, az a szavak mágikus világa, a szép hangzású mondatok és a magam szenvedélyes és telhetetlen csodálkozása volt, a csodálkozás, mely az íróknak, azoknak a bizonyos különleges képességgel megáldott embereknek szólt, akik pusztá szavak segítségével bennünket, olvasókat, mind édesanyámat, mind engem, a kisleányt, úgy el tudnak varázsolni, hogy Apatinban az ismerős szobában, az ismerős bútorok közt ülve elhisszük nekik, hogy mást látunk és mást hallunk, mint amit látunk, hallunk és tudunk. Elhisszük és persze — mégse hisszük el. S ez a kettősség, ez volt az izgató, a könyv pedig végső fokon játékszer volt, és az olvasás maga, az a legjobb játék, amivel nem lehetett betelni.

Hogy írni nem hazug szép játék, hanem lehet más is, lehet véresen komoly küzdelem a hazugság ellen, hogy a művészet valami lényegesen más, mint a szemfényvesztő bűvészet egy fajtája, hogy a leírt szó győzelem lehet félelmen, némaságon, magányon, hogy a szó ne ma mese, hanem a valóság szava, s hogy a mese se pusztá mese, mindezt életemben először, homályosan, de annál mélyebb megrendüléssel, a meglepődöttségnek felejt-hetetlen érzésével csak tizennégy éves koromban éltem át, éspedig egy orvosi rendelőben, Szegeden, ahol soromra várva a váróteremben, a könyvek és folyóiratok közt egy kis asztalon többek között egy puha kötéses zöld könyvet lapozgattam. Nem tudom pontosan, miféle könyv volt, de arra emlékszem, hogy Makai Emil verseiről volt szó ebben a könyvben, és egy Makai-vers előtt a könyv jobb sarkában mottóként két sor állt:

*Mit bánom én, ha utcasarkok rongya,
De elkísérjen egész a síromba.*

A két sor alatt pedig ott állt, akkor olvastam először ezt a nevet: Ady Endre. Nehéz mai olvasóval érzékeltetni, hogy ez a két sor micsoda benyomást tehetett akkor, 1912-ben egy serdülő fiúra. Semmi másra nem emlékszem a könyvből, de ez a két sor — mintha álmos, eseménytelen, csendes szobában hirtelen vihar tépi fel a függönyt és ablakot, mintha először nyílt volna rá a szemem elementáris hatalmakra, új világokra, arra, hogy mi a vers és mi a szó. Soha semmi hasonlót, semmi hasonlóan féktelent, vadat, kitörően őszintét nyomtatásban addig nem olvastam. Leg-alábbis akkor úgy tetszett nekem. S épp ez a különös: Ady nemcsak arra tanított meg, hogy Ady-verset olvassak, hanem miután Ady megtanított verset olvasni, megtanított arra is, hogy Petőfit is, Csokonait is, Vörösmartyt is másképp olvassam — és azt hiszem, mondhatom, olvassuk —, mint olvastuk Ady előtt. A vers addig vagy ünnepi szavalat, vagy pedig nóta volt. Egyszerre viaskodás lett magával az élettel, vallomás és égi-háború, hadüzenet, kihívás, ujjongás és sírás, és mindig egy olyan hő-

fokon, hogy mindegy, mi volt a „témája”, a hőfoka akkor is, ha szerelemről, akkor is, ha istenről, halálról, faluról vagy Párizsról beszélt, a hőfoka egy forradalmi szellem betörése, az ember megjelenése volt egy világban, abban a magyar világban, ahol addig minden áporodottnak, langyosnak és szavalatos szólásoknak a girlandjai között aludni látszott. Az után a két sor után elkezdődött az életnek, az én életemnek egy új szakasza: kerestem az Ady-könyveket. Az Ady-könyveket. Az Ady-könyvek itt szó szerint és átvitt értelemben értendők. Kerestem az Ady könyveit, és kerestem most már, mennél többet olvastam Adyt, annál inkább az olyanfajta könyveket, melyekben a betűk éppúgy személyesen rólam és éppúgy a valóságról szólnak, mint az Ady-versek. Versek vezettek, Ady-versek vezettek az irodalomnak egy új felfogásához és egy meghatározott fajtájú irodalom kereséséhez. S talán semmi se jellemzőbb az egykori Magyarország kulturális légkörére, mint az, hogy olyan könyveket, amilyeneket kerestem, nem az iskolában s nem a polgári ismerős családok házaiban, hanem legelőször a szabadkai munkásotthonban találtam. S nem kevésbé különös, hogy a *Népszava*, a magyarországi szociáldemokraták központi lapja csak nagy néha adott helyet egy-egy Ady-verseknek, mert a szociáldemokrata pártközlőket Csizmadia Sándornak és Farkas Antalnak hívták, a szabadkai munkásotthonban azonban megértették Ady Endrét, a szabadkai munkásotthonban, a munkásotthon akkori elnökének, doktor Forgács Dezsőnek a jóvoltából vasárnaponként Ady-verseket olvashattam fel a munkásoknak. Doktor Forgács Dezső, aki később orosz hadifogságból szabadulva az orosz Vörös Hadsereg tagja, majd Kolcsak áldozata lett, a *Kommunista Kiáltványt* és *Az Illés szekerén* című Ady-kötetet egyszerre adta a kezembe. S hogy nem tévedett, hogy a kettőnek csakugyan volt köze egymáshoz, azt azok bizonyították, akik Adyban és az Ady-versekben éppúgy a „nemzetrontó” veszedelmet látták és támadták, mint mindenben, ami az úri Magyarország „igazsága” ellen a vörös igazságot, az élet igazságát, a forradalmat akarta, követelte.

Mindenki, akit gyűlölünk, természetesen gyűlölte Ady Endrét. A magyar miniszterelnök, gróf Tisza István, folyóiratában, a *Magyar Figyelő*-ben és pártja hivatalos lapjában, a *Budapesti Hírlapban* nem fáradt bele az Ady elleni sorozatos támadásokba. Ha egy-egy vers azzal a szent komolysággal s azzal a lendülettel harsant fel, mint amilyenvel valaki ellenséges várat ostromol, a vár lakói bizonyították, hogy ezek a versek csakugyan veszedelmes faltörő fegyverek. S ki felejtette volna el az akkori Ady-hívők közül, hogy a támadások sorozatában nem maradtak el még a pesti vicclapok és kabarék sem. A kutya megmarta Ady Endrét, és mi történt? A kutya az, amely megveszett — nem a legdurvább tréfa volt a pesti rohadt kabarédalok közt. Ady, bármiről írt, zászló volt, harci zászló, melyet a másik oldalon minden módon meg akartak tépni, sárba akartak taposni. És így történt, hogy az az ifjú ember odalent Szabadkán úgy érezte, meg kell mondania ennek az Ady Endrének, hogy mit jelent neki, mit jelent abban a sivár, poros és embertelen életben, ami akkor egy magyar vidéki város élete volt. És az ifjú ember bátorságot vett magának, s erről írt egy hosszú levelet Ady Endrének a *Nyugat* címére, s a hosszú levélhez mellékelte egy verset, melynek az volt a címe, hogy *Ady-portré*. Ez 1913 decemberében történt, s azóta nagyon sokféle helyen, különféle, s néha nem éppen könnyű körülmények közt rengeteg sok évet éltem. De az a képeslap, amely 1914. január 2-áról van keltezve, s amelyre rá van nyomtatva: Hűvösvölgyi Park-pensio részvénytársaság, Budapest, Hidegkúti út 74—76, s amely Szabadkára, Battyáni-utca 6/a alá, az én nevemre van címezve, az a képeslap most is megvan. „*Kedves Barátom, az Ady-*

portrét nem dicsérem meg, mert hátha elfogult vagyok, de ízléstelen is. De megköszönöm a verset s a levelet is azért a szerető lelkeséget, mely belőlük kilobog. Udvozlí Ady Endre."

Mindez ma nem volna több, mint rég elmúlt ifjúkor emléke, valami, ami éppúgy elmerült az időben, mint más gyermekded lelkesedések és rajongások, hogyha nem következett volna az a nagy próba, Adynak az a nagy próbája, amit az első világháborúnak a bekövetkezése jelentett. Ha akkor Ady annyira nem különbözött volna Nyugatbeli minden költőtársától, művéhez egy irodalmi megújulás emléke fűződik. Hogy nagy költőnek lenni nemcsak valami absztrakt esztétikai tehetségnek, hanem az egész embernek, a költői etikának is, az emberi nagyságnak is a kérdése, ezt a már nagybeteg Ady Endre a szellemi értékek és az emberi értékek nagy próbája idején, a háború első napjától kezdve a maga példáján mutatta meg. Akkor bizonyította be azoknak, akik a háború előtt hittek benne, hogy nem túlozták azt, amit tőle kaptak, s hogy ahhoz akik gyűlölték, a maguk szempontjából nem tévedtek. Ő volt az egész nagy sovíniszta őrjöngésben a magyar szellem egyetlen nagy reprezentánsa, aki egy percig sem, egy gesztussal sem tagadta meg a háború négy és fél esztendeje alatt a szolidaritást az emberi szellemmel, az egyetlen, aki egy percre sem állott rabnak „őrjöngő népek közepébe”. Hogy ez mit jelentett, hogy ehhez a hűséghez és tisztánlátáshoz milyen erkölcsi erő kellett, azt csak akkor lehet kellőképpen méltányolni, ha felidézzük az európai szellemi elitnek azokat a ragyogó neveit, amelyeknek a viselői áldozatul estek a nacionalista őrjöngésnek. Nem volt a magyar költők között egyetlenegy sem, aki az első perctől kezdve olyan megtéveszthetetlenül csak átkot mondott volna a háborúra, mint ahogy azt Ady Endre tette. Senki másra, egyetlen pártra, egyetlen szervezetre se támaszkodhatott, csak saját magára. Nem egy politikai program világosságában, nem elvek apostolaként, hanem emberként, kinek

*„Az élet, évek és napok
Szívének gyökeréig fájnak”.*

emberként, embervoltával volt költészete nem politikai, és mégis a vétónak, a forradalomnak a költészete a háború őrjöngésében. Individuális költészet volt az övé, de egy individualizmus szólalt meg, melyben minden országhatárokon túl a háború ellen tiltakozó élet, a népek, az országhatárokat tagadó Ember, maga az ember, a háborúban láthatatlanná vált ember kapott hallható, tisztán csengő, megrázó és hűséges hangot.

Azt a fiatal embert, aki 1913 decemberében írt levelet és verset Ady Endréhez, a reményeknek és a hitnek a nagy összeomlása, a kétségbeesés nem kerülte el, csak az egy Ady Endre volt az, akiben nem csalódott. S így történt, hogy 1916-ban a budapesti *Ülág* szerkesztőségének *Ady Endre a háborúban* címmel egy cikket küldtem, akkor már magam is katonaruhában, és ebben a cikkben voltaképpen folytattam azt a levelet, melyet 13-ban egyenesen Adynak küldtem. Köszönet volt ez a cikk azért, hogy Ady Endre megmaradt a háborúban is Ady Endrének. Tele volt citátumokkal a versekből, amik számomra az élet folytonosságát, az igazság folytonosságát és az emberhez való hűséget jelentették. Biztos voltam benne, hogy ez a cikk nem jelenhet meg, de meg kellett írnom, és lévén akkor, mint utóbb megtudtam, a *Ülág* irodalmi szerkesztője Bölöni György, egy reggel ott találtam a *Ülágban* kinyomtatva ezt az első, a fővárosban megjelent cikkemet.

A tomboló sovinizmus, a meddő esztéticizmus „semlegessége” s a nagy remény, a munkásmozgalom nemzetköziségének nagy elárulása, a véres és vad sötétség idején Ady költészete adott tiszta hangot annak a humanizmusnak, melynek szenvedélyes akarata és hite nélkül nincs forradalmár. A lenini gondolat ennek a *kétségbeesett*, vigasztalanságában dacos és hű emberségességnek adott *tennivalót*, adott *megvalósítható* és megvalósítandó feladatot.

Ady Endre kenyerén ért meg egy egész nemzedék az elszánt, a nagy reményeket nagy tettel beváltani akaró forradalmi harcra, egy életre, mely nem akar más lenni, mint *tevékeny* hűség az emberhez.